

IMMANUEL KANT'IN EĞİTİM ANLAYIŞI

Lokman ÇİLİNGİR* / Rıdvan KÜÇÜKALİ**

ÖZET

Kant'ın eğitim alanında, etikte sıkça eleştirilen formalizminin aksine, deneye ve somut çevre koşullarına önem verdiğini, buna karşılık ahlak felsefesindeki temel ilke ve değerleri eğitim alanına taşıdığını görüyoruz: O, eğitimi esas olarak bireyin maksimlerini değiştirme, yani ona ahlaki maksimler kazandırma süreci olarak karâr; temel hedef de, kendi başına amaç olan insanın kültürleşme ve sivilleşme aşamalarından geçerek ahlaklaşmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Eğitim, Fiziksel Eğitim, Ahlaki Eğitim, Ahlaklaşma

ABSTRACT

*Against the so often criticism of his formalism in ethics, Kant appears to put significant weight on experiments and concrete environmental conditions in the field of education while he applies basic principles and values of ethics to education. He takes education basically as transforming maxims of individual, i.e. as the course helping an individual get ethical maxims. The main target is his being moral (ethical) through culturization and civilization. **Key words:** Kant, education, physical education, moral education, moralization*

I. Königsberg Üniversitesi'nde gelenekselleşen bir uygulamaya göre, her dönem dönüşümlü olarak bir felsefe profesörü öğrencilere pedagoji dersleri verir. Bu şekilde Kant üniversite yöneticilerinden D. Bock'un yayımladığı *Eğitim Sanatı Ders Kitabı* adlı eseri temele alan pedagoji dersleri okutmaya başlar. Kant'ın bu notları 1803 yılında *Über Pädagogik (Eğitim Üzerine)[ÜP]* adı altında yayımlanır. Ancak bu çalışma filozofun

* Doç.Dr. , Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

** Okt. , Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

diğer eserleri gibi sistematik değildir. Bu yüzden çalışmamızda adı geçen eseri temele alsak da, Kant'ın eleştirel felsefesini, özellikle etiğini göz önünde bulunduracağız. O zaman burada, önce Kant'ın eğitim felsefesini anlamamıza yardımcı olacak genel bir perspektif sunmaya, sonra onun eğitimin (özellikle çocuk eğitiminin) temel özellikleri üzerine görüşlerini belli başlıklar altında ortaya koymaya ve nihayet onun insan anlayışı çerçevesinde eğitimin nihai hedeflerini göstermeye çalışacağız.

Kant felsefesini dört soruda toplamak mümkündür: “Neyi bilebilirim?”, “Ne yapmam gerekir?”, “Ne umabilirim?” ve “İnsan nedir?” (KrV, B 832; Logik, 125). Aslında bu sorulardan sonuncusu diğer üçünü içinde barındıran en esaslı ve en kapsamlı sorudur. Bu soru eğitim açısından bakıldığında şu şekle bürünür: “İnsan olmak için ne yapmak gerekir?”.

Kant'ın burada hareket tarzı şu: İnsan “canlı doğa sisteminde” kendine özgü bir yapıya sahiptir. Akıl sahibi bir varlık olarak insan, doğal yeteneklerini kullanarak kendi tarafından konulmuş amaçlar sayesinde kendini geliştirebilir. Öte yandan “doğanın efendisi” olan insan aynı zamanda “doğanın son amacı”dır da. O zaman bizim insan olarak temel ödevimiz, kendimizi hayvan türünden “ahlaki bir türe” yükseltmektir. Bu da ancak “kendiliğinden ilerleyen kültürü” eğitim aracılığıyla planlı bir şekilde kendi kontrolümüz altına almakla gerçekleşebilir. Şimdi Kant'ta eğitimin temel özellikleri ve (etik ve antropolojik görüşlerinin ağır bastığı) nihai hedeflerinin neler olduğuna daha yakından bakalım.

II. Eğitimin Temel Özellikleri

Eğitimin Bilimselliği: Felsefenin bir “bilimin güvenilir yoluna girmesi” (KrV, B XIX) ilkesi eğitim için de geçerlidir. Kant'ın ana felsefi taslağına göre burada da deneysel ve rasyonel yöntem ve tekniklerden söz edilebilir. O eğitimde sırf kurgusal tekniklerin bizi bir yere vardırılmayacağını, deneyimin kaçınılmaz bir koşul olduğunu söyler. Yani

Kant eğitimde ahlak felsefesinin aksine deneysel yöne ağırlık verir. Çünkü burada davranışlarımızın soyut bir ilkesini ortaya koymadan ziyade beden ve zihnen yetiştirilmek durumunda olan bireyle karşı karşıyayız.

Eğitimde bilgi ve uzmanlaşmaya önem veren Kant eğitim kurumlarının yönetimini alanlarında başarılı uzmanların eline bırakmak gerektiğini savunur. Keza eğitim, ancak geniş ufuklu, evrensel doğrulara kapısı açık, günü olduğu gibi geleceği de sağlıklı bir şekilde değerlendirebilen kişilerin çabalarıyla başarı sağlayabilir:

“Çocuklar şimdiki değil, gelecekteki insanlık soyunun mümkün olan en iyi durumuna, yani insanlık idesine ve onun tüm belirlenimlerine uygun bir şekilde yetiştirilmelidir” (ÜP, A 17).

Böylece Kant günümüz eğitiminin vazgeçilmez unsurlarından olan çağdaşlık ve evrenselliği eğitim anlayışının temeline yerleştirir. Evrensel eğitim ve evrensel insan kavramına o derece önem verir ki, bu onun bazıları tarafından yeterince ulusal ve toplumsal çerçeveden bakmamakla suçlanmasına yol açar.** Ama o derin bir felsefi kavrayışla insanın, toplumun ve nihayet tüm insanlığın belli bir amaç doğrultusunda topyekün eğitilmesi düşüncesini sonuna kadar muhafaza eder.

b) Bir Sanat Olarak Eğitim: Kant eğitimi, “uygulaması pek çok nesille yetkinleştirilmesi gereken bir sanat” (ÜP, A 13) olarak tanımlar. Ona göre insanoğlunun en zor iki sanatı *eğitim* ve *yönetim* sanatlarıdır. İnsan kendi doğal yapı veya kapasitelerini kendi başına geliştirme gücüne sahip olmadığından onun eğitilmesi kesin bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Bu noktada Kant insan ile diğer canlılar arasında ayırım yapar. Hayvan içgüdüleriyle yaşamını sürdürürken, insan kendi eylemlerini kendisi yönlendirmek zorundadır:

** Krş. S. Yazıcı (2003), 159.

“İnsan türü, insanlığın tüm doğal yeteneklerini kendi çabalarıyla, aşama aşama ortaya çıkarmak zorundadır. Her nesil diğerini eğitir” (ÜP, A 2).

Her nesil diğerini eğitmek zorundadır, çünkü insan doğar doğmaz kendi başına hayatını sürdürecektir bir yapıda olmadığından kendinden önceki nesillerin bilgi ve deneyimlerine ihtiyaç duyar. Her nesil kendi üzerine düşen görevi yaparak insani potansiyelin insanlık amacına uygun bir şekilde gelişmesine yardımcı olur (krş. ÜP, A 13). Bir süreç olarak ele alındığında eğitim etkinliği ya belli bir plan çerçevesinde ele alınmayan ve bir amaca yönelik olmayan “mekanik” bir yapıya sahiptir, ya da doğru ilke ve yargılara dayanan “akılcı (judiziös)” bir yapıya (ÜP, A 16). Eğitim sanatı veya pedagoji planlı ve akılcı olmalıdır, yoksa insan doğası gerçek belirlenimine uygun bir tarzda geliştirilemez^{††}. Yetişkin ebeveynler çocuklar için örnek alınacak konumdadırlar, ama bunların daha iyi yetiştirilmesi gerekiyorsa pedagoji bir bilim olarak uygulamaya konulmalıdır. Ancak bu şekilde “eğitim sanatındaki mekanizm bilime dönüştürülebilir” (ÜP, 17). Kant alışkanlıklara eğitimde elden geldik kadar az yer vermeye çalışır. Çünkü ona göre “insan ne kadar alışkanlığa sahip olursa, o denli az özgür ve bağımsız olur” (ÜP, A 56).

c) Fiziksel Eğitim: Kant’a göre, “eğitim bilimi ya fiziksel ya da pratiktir. Fiziksel eğitim insanın hayvanlarla ortak olan yönünü veya bakım ile beslenmeyi gösterir. Pratik veya ahlaki olan, insanın onunla bizzat kendini eğittiği ve böylece özgür eylemde bulunan bir varlık gibi yaşayabildiği eğitimdir. (Özgürlüğe ilişkin her şey pratik olarak adlandırılıyor)” (ÜP, A 35).

Kant fiziksel eğitimden, daha ziyade doğal yasaların hakim olduğu alanda beslenme ve büyümeden zihinsel gelişmeye kadar, insanın fiziksel

^{††} Kant’ta eğitimin bilimselliği için bkz. W. Ritzel (1985), 40 d.

yapısıyla ilgili süreci kasteder. Bu eğitim daha ziyade bebeklik ve çocukluk aşamasında geçerli olduğundan genelde “negatif” bir özellik taşır. Rousseau’da olduğu gibi, Kant da eğitimin bu ilk aşamasında doğanın verdiklerine yeni bir şey katılmamasını ve aşırı müdahaleden uzak durulmasını öğütler (krş. ÜP, A 44 d.).

Fiziksel eğitimin “pozitif” yönünü insanın hayvandan ayrılan özellikleri, yani “kültür” oluşturur ve bu da esaslı olarak insanın zihinsel yeteneklerini geliştirmeyi kapsar (krş. ÜP, A 62 d.). Bu şekilde duyuların, hayal ve espri gücünün, hafızanın, algılama gücünün (yani aşağı zihinsel yetilerin) eğitilmesi amaçlanıyor. Daha sonra daha yüksek zihinsel yetiler olarak “anlama yetisi, yargılama gücü ve aklın eğitime” geçilir (ÜP, A 88). Ama tüm bu aşağı ve yüksek yetileri eğitmenin temelinde insanı özgür kılmak, insanı özgürlüğe hazırlamak yatar. Bu aşamaya erişilmesi için de bireylerin yalnızca eğitilmiş olması yeterli değildir, onlara en son aşamada bizzat *düşünmeyi* öğretmek, onların düşünme yeteneklerini geliştirmek gerekir (krş. ÜP, A 89). Kant bu bağlamda yasal sınırlandırmalar içerisinde özgürlüğün nasıl öğretilebileceği sorununu çözmeye çalışır. Ona göre çocuğun davranışları kendisine zarar vermediği ve başkalarını rahatsız etmediği ölçüde serbest bırakılmalıdır. Çocuğa, kendi amaçlarıyla başkalarının amaçları arasında denge gözettiğinde sağlıklı bir yol izlemiş olacağı ve nihayet davranışlarındaki sınırlandırmaların sapmaları önlemeye yönelik olduğu, zamanı gelince gerçek anlamda özgürlüğü kullanabileceği anlatılmalıdır (krş. ÜP, A 32 d.).

d) Ahlaki Eğitim: Ahlaki kültürün *disiplin* değil *maksimler*^{††} üzerine bina edilmesi gerektiğini söyleyen Kant, böyle bir eğitimde ilk

^{††} Güdüsü yalnızca eylemde bulunan birey için geçerli olan ilkeye *maksim* denir. Buna karşın ilkenin güdüsü her akıllı varlık için geçerliyse *nesnel* bir *yasadır*: “*Maksim* istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke ise (yani eğer akıl arzulama yetisi üzerinde tamamıyla egemen olsaydı, bütün akıllı varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görecek bir ilke olan nesnel ilke ise) pratik *yasadır*” (GMS, BA 15 Anm.).

yapılması gereken şeyin “karakter” oluşturmak olduğunu söyler (krş. ÜP, A 100). Ancak çocuklarda oluşturulması gereken karakter bir vatandaşın değil, bir çocuğun karakteridir. Çocuğun karakterini oluşturmada ilk sırada yer alan “itaat” ya *baskının* (mutlak) ya da *güvenin* eseridir. Güven ilkin nazaran farklıdır, yani istekli bir itaati içerir. Bireyin kendi isteğiyle itaat etmesi çok önemli olsa da, özellikle çocukluğun ilk yıllarında baskı yöntemiyle oluşturulan itaatin de azımsanmayacak bir yeri vardır. Çünkü çocuğun gelecekte kurum ve kurallara karşı saygılı bir vatandaş olması ancak bu sayede gerçekleştirilebilir. Kurallara uyulmaması durumunda ceza gerekli olabilir. Uygulanacak ceza fiziksel ya da utanç duygusu gibi ahlaki tarzda olabilir ki, bu sonuncusu diğerine nazaran daha olumlu netice doğurur (krş. ÜP, A 103). Fiziksel cezanın ilk şekli arzu edilen şeyden mahrum bırakmaktır (negatif ceza) ve bu ahlaki cezayla benzerlik gösterir. Baskının uygulandığı cezaları ise Kant hoş karşılamaz.

Karakterin oluşturulmasında ikinci önemli faktör *dürüstlük* veya *doğruluğun aşılmanmasıdır* (ÜP, A 107). Bu karakterin en esaslı ve en belirleyici yönünü oluşturur. Üçüncü bir karakter unsuru *arkadaşlık* ve *dostluk ilişkilerini geliştirmesidir* (ÜP, A 109).

Burada fiziksel ve ahlaki eğitimle ilgili belirtilmesi gereken son bir nokta da fiziksel eğitimin *pasif*, ahlaki eğitimin *aktif* olması ,yani eğitimin başkalarına bağımlı değil, doğrudan çocuğun benimsediği bir ilkeye dayanıyor olmasıdır. Keza insanın gerçek özgürlüğüne giden yol da aktif bir ahlaki eğitimden geçer. Kant'ın karakter eğitiminde en fazla üzerinde durduğu nokta “maksimlere göre hareket etme” özelliğidir (krş. ÜP, 86). Genel eğitim söz konusu olduğunda bu maksimler okulun, hukukun ve insanlığın davranış ilkeleri olurlar.

e) Pratik Eğitim: Pratik eğitim üç unsuru içerir: *Beceri, zeka ve ahlaklılık*. Bunlardan ilki öğrencinin yeteneklerini artırmasına, ikincisi amacına erişmesi için yaşamın pratik kurallarını öğrenmesine, üçüncüsü ise iyi davranışı elde etmesine yöneliktir (krş. ÜP, 112 d.). Kant, ahlaki bir karakter kazanmak için yerine getirmek zorunda oldukları ödevlerin çocuklara mümkün olduğu ölçüde örneklerle birlikte sunulması gerektiğini söyler. O buradan, *kişinin kendisine karşı olan ve başkalarına karşı olan ödevleri* ayırımına varır (krş. ÜP, A 118). Birinci ödevler kişinin güzel giyinip kuşanmasında, arzu ve isteklerini doyurmasında değil, tersine “insanın en derinlerinde yatan kesin bir değerde” yatar:

“Bu değer onu bütün yaratıklardan daha soylu yapar ve onun ödevi de bu insanlık değerini kendi kişiliğinde yalanlamamaktır” (ÜP, A 119).

Eğitimin yapılması gereken öğrencilere bu insanlık değerini aşlamaya çalışmaktır. Başkalarına karşı ödevin temelinde insanlığa karşı duyulan derin hürmet ve saygı yatar. Bu ödevlerden hiçbirini ihmal edilmeye gelmez. Bundan sonra çocuklara olumlu veya olumsuz kullanılabilir arzu ve istekler ile temel erdemleri kavratmak gerekir.

Kant çocuğun eğitim sürecinde din ile ilgili sorulara da doyurucu cevap vermek gerektiğini söyler. Tanrı kavramı ilkin baba kavramı ile kurulacak bir analogiden hareketle aydınlatılmalıdır. Din, “içerimizdeki yasadır, şayet üzerimizde bir yasa koyucu adil bir hakim olarak etki doğuracaksa. Böylece din, Tanrı bilgisine uyarlanmış ahlaktır. Eğer din ahlak ile ilişkilendirilmezse, yalnız bir inayet öğretisi olur” (ÜP, A 132).

Din tümüyle ahlaklılığa tabidir. Ancak çocuğun eğitimine doğrudan teolojik kuramlardan başlayamayız. Çünkü, “salt teoloji üzerine bina edilen din asla ahlaki bir şey içermez” (ÜP, A 133). Kısaca öğrenci din ile, en

yüksek varlık kavramıyla tanıştırılmalıdır, ama ahlak üzerine bina edilemeyen bir inanç veya dinin olumlu faydası umulamaz.

III. Eğitimin Nihai Hedefleri

a) Doğanın Son Amacı: Kant insan anlayışını eğitim öğretisiyle, bunları da tarih ve kültür kavrayışlarıyla birleştirerek eleştirel bir tarzda ortaya koymaya çalışır. Eğer insan “canlı doğa sistemi içerisinde” özel bir konuma sahipse (ApH, A 255 d.), o bunun bizzat bilincinde olmalıdır. İnsan “bizzat kendisinin oluşturduğu” bir karaktere sahip olan bir varlıktır, çünkü o akılla donatılmış bir varlık (animal rationabile) olarak, kendinden akıllı bir varlık oluşturacak durumdadır. Bu onun, “kendi tarafından koyulan amaçları, doğal yapılarını kullanarak yetkinleştirecek” (ApH, A 315) durumda olduğunu gösterir. Yani bu insan Kant’a göre amaçlar koyma yetisine sahip bir varlıktır.

Şimdi, amaçlar “ya doğanın ya da özgürlüğün belirlediği amaçlar” olabilir. İnsan bir yönüyle doğaya bağlı olsa da, diğer yönüyle “doğanın efendisi” olduğunun bilinciyle kendi belirlenimini *doğanın son amacı* olarak varsayabilir^{§§}. Bu da onun *saf irade (istenc)*, yani *pratik akla* sahip olmasının bir sonucudur.

Bu noktada Kant’ta “doğadaki amaçlılık” kavramına biraz daha yakından bakmamız gerekecek. Doğadaki amaçlılık düşüncesi sonuçta bizi, doğanın son amacının ne olduğu sorusunu sormaya yöneltir. Böyle bir amaç duyular dünyasının dışında aranmak zorundadır, çünkü o artık bir başka şey için araç olarak alınamaz. O zaman geriye bir tek akıllı ve özerk iradesiyle doğadan farklı olan bir varlık, yani insan kalır. Amaçlar açısından koşulsuz

^{§§} “Doğa” deyimini burada yalın haliyle çeşitlilik ve düzensizliğin ifadesi olup, insan tarafından, daha doğrusu anlama yetisinin a priori kategorileri sayesinde bilinebilir bir düzene kavuşturulmak zorunda olan şeydir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. K. Trembl (1985), 83 d.

yasa koyucu konumunda olan akıl sahibi varlık kültürün yaratıcısı ve aynı zamanda kendi başına amaçsallığı içeren ahlaklılığın taşıyıcısıdır. Yeme, içme, ihtiyaçları karşılama, kısaca mutluluk Kant'a göre doğanın son amacı olamaz. Bu ancak insanın onun sayesinde doğayı kültürün bir aracı olarak kullandığı amaç olabilir. Ama doğanın son amacına, aşağıda da belirteceğimiz gibi, bireyde değil türde erişme imkanı vardır.

b) Disipline Olma ve Kültürleşme: İnsan olarak bizim ödevimiz, kendimizi canlı (hayvan) türünden “ahlaki bir türe” yükseltmektir. Bu ise ancak “plansız gelişmekte olan bir kültürü” bilinçli ve amaçlı bir yapıya kavuşturmakla mümkündür. Bir başka ifadeyle, özerklik ve özgürlük alanında, insanın kendi benliğinin oluşturucusu olmasıyla mümkündür.^{***}

Kültür temelde bir toplumsal olgu olduğundan, insani yapıları (yetenekleri) başkalarıyla kurulan bir birlikte yaşam olmaksızın eğitmek ve geliştirmek mümkün değildir. Bu nedenle negatif kültür olarak disiplin yalnızca tek tek bireylerin karakter eğitiminde değil, aynı zamanda insan türünün eğitiminde, yani toplumsal bir kültür ortamında verilmesi gerekli bir süreçtir. Buna bağlı olarak Kant “pragmatik antropolojinin” amacını şu şekilde belirler:

“İnsan aklı sayesinde, bir toplum içerisinde diğer insanlarla birlikte olmak ve bu toplum içerisinde sanat ve bilimler aracılığıyla *kültürleşmek*, *sivilleşmek* ve de *ahlaklaşmak* üzere belirlenmiştir” (ApH, B 318 d.).

Kültürleşme, sivilleşme ve ahlaklaşmanın (gerçek anlamda pratik aklın) ön aşamasını *disipline olma* oluşturur. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde “disiplin”den bir “baskı” olarak söz edilir ve onun sayesinde “belli kurallardan sapma yönündeki sürekli eğilimi sınırlayan ve sonunda yok eden bir zorlama” gündeme gelir (KrV, B 738). Kendi başına olan doğal yapı ve

^{***} Krş. G. Funke (1979), 124 d.

yeteneklerin bir çok bakımdan bir disipline ihtiyaç duydukları herkesçe kabul edilir. Aklın deneysel veya saf sezgisel olarak kontrol edilemediği noktalarda disipline gerek duyulur” (KrV, B 738).

Antropolojik açıdan disipline olma, hayvani yönün gerek bireysel gerekse toplumsal bazda insanlığa zarar getirmemesi anlamına gelir (krş. ÜP, A). Disipline olma insan doğasına karşılık gelir ve Kant'ta “hayvani yönü itaat altına alma” işlevi görür.

“Disiplin veya yetiştirme hayvanlıktan insanlığa dönüşümü sağlar; hayvan tümüyle güdüleriyle vardır ... ama insan kendi aklını kullanır” (ÜP, A 2).

Eğer insan yalnızca eğitim yoluyla insan olabiliyorsa, o zaman insan olma sürecin belli doğal imkanların sınırlandırılmasıyla, yani disiplinle başlamaktadır.

İnsanın tüm bu aşamalarından geçişi eğitimi olduğu kadar bir okula da zorunlu kılar. Çünkü ancak bir eğitim kurumunda insanların toplu olarak *kültürleşmesi* (yetenekliliğin imkanlarını geliştirme) *sivilleşmesi* (toplumsal yapı içerisinde kural, gelenek ve örfleri öğrenme) ve *ahlaklaşması* (genel insani erdemler anlamında) mümkün olur.

Kültür, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde (KU) “genel olarak akıllı bir varlığın herhangi bir amaç için (özgür bir şekilde) becerikliliğinin ortaya konulmasıdır” (KU, B 391) şeklinde tanımlanıyor. Bu tarz bir “ortaya konulma” veya *kültürleşme* insanın, tinsel, ruhsal ve bedensel güçlerini ham bir güç olmaktan çıkarıp gelişmesini sağlayan bir süreçtir. Bu kültürleşmenin amacı “insanın doğal yapısını” onun doğal eğilimlerinden bağımsız kılmak ve kendi eylemlerinin amacını bizzat özgür ve sorumluluk bilinci içinde

belirleyebilmesine imkan tanımaktır. Yani kültürde esas olan insanın özgürlüğüdür.^{†††}

Kant'ta doğanın son amaçlarından biri kültürün oluşturulmasıdır (krş. KhN, XV, Nr. 1521, s. 883). Çünkü ancak kültür temelinde sivilleşme ve sonra da ahlaklaşma mümkündür. Aklın tarihsel gelişimi açısından bakıldığında, kültürün gerçekte yalnızca bireyi, sivilleşmenin ise toplumu içerdiğini, buna karşın ahlaklaşmanın dünyada olabilecek en iyi duruma karşılık geldiğini görürüz. Şüphesiz ahlaki kültür akıldan kaynaklanan *maksimlere* (davranışın öznel ilkeleri) dayanır, disipline değil. Disiplin yalnızca bir alışkanlık sürecini içerirken, maksimlere göre eylemde bulunma belli bir zamanı içerir. Elbette yalnızca herhangi bir maksime göre davranmak değil, ama genel ahlaki (akla dayalı) maksimlere göre davranmak hedeflenmektedir. Böylece eğitim temelde karakter ve ahlaki maksimler oluşturma süreci olarak karşımıza çıkar. Bir başka deyişle, sahip olunan maksimleri *değiştirme*, yani çelişkisiz bir şekilde genelleşemeyen maksimlerin yerine herkes için genel geçer maksimleri (ahlak yasası) yerleştirme sürecidir eğitim.

Kendi başına yasa koyan bir varlık olarak insan kendi öznel amaçlarını nesnel amaçlarına tabi kılabilir, Kant'ın deyişiyle, tabi kılmak zorundadır. Bunun için insan ilkin bütün özerk iradelerde içerilen bir amaca ihtiyaç duyar. Eğer biz eylemlerimizi yalnızca eğilimler tarafından belirlemek durumunda değilsek, o zaman akıllı varlıkları "sırf" araç olarak dikkate alan bir eylemde bulunamayız. Kant'ın ağzından söylemek gerekirse:

"Yaratılmış dünyada her şeyi insan, isterse ve elindeyse, *sırf* araç olarak kullanabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıllı

^{†††} Krş. L. Çilingir (1999), 40 d.

yaratık, *kendi başına amaçtır*. Yani o, özgürlüğünün özerkliği sayesinde, kutsal olan ahlak yasasının öznesidir” (KpV, A 155 d.).

Böylece, ahlaki davranan bir insan için, insanı asla sırf bir araç olarak değil, tersine aynı zamanda *kendi başına amaç* olarak görerek davranmak bir ödevdir.

c) Sivilleşme ve Toplumsallaşma: İnsanın yetkinleşmesi yalnızca yalın olarak bireyde değil türde mümkün olmaktadır. Ama insanlar daima birbirlerine karşı üstün olma yarışına girdiklerinden kültürde bir yandan iyi, öte yandan da kötü eğilimleri içlerinde barındırırlar. İnsan doğal yapılarını en iyi koşullar altında geliştirmek için toplumsallaşmak ister; ama aynı zamanda da kendini toplumdan soyutlama, bireyselleşme yönünde güçlü bir meyle sahiptir, bir başka deyişle, insan bir yandan “tembelleşme” isterken, öte yandan da başkalarından zarar görme ve onlara bağımlı olma korkusunu sürekli olarak kendinde hissettiğinden topluma yaklaşır.

İnsanlar bencii güdülerinden, özellikle onur (saygınlık), egemenlik ve mal hırsından ötürü birbirleriyle güç ve savaşın hükmettiği doğal bir ortamı paylaşma zorunda kahrılar ki, bu herkes için sürekli bir tehdit anlamına gelir. Bu durumun katlanılmazlığı insanları yasa dışı baskılara karşı koyan bir hukuk devleti yapısı içinde yaşamaya zorlar:

“Çünkü yalnızca, üyelerinin sürekli olarak çatıştığı ve sınırları tam olarak belirlenen ve güvence altına alınan büyük bir özgürlüğe sahip bir toplumda, (bu insanlar) özgür bir şekilde diğerleriyle birlikte varlıklarını devam ettirebilirler, [...] böylece, *özgürlüğün en dış sınırına eriştiği* bir toplumda en yüksek oranda karşı konulmaz bir güçle bağıntı kurulmuş olur, b.d. doğanın insan türü için belirlediği en yüksek amaç olan *tam adaletli bir yurttaşlar anayasası*” (IGA, A 394).

Akıl sahibi eğitilmiş bir insan doğal olarak, başkalarının haklarına zarar veren sınırsız özgürlük ve güvensizliğe karşı, ölçülü özgürlük ve emniyeti tercih eder. Böylece *ideal* bir *yurttaşlar anayasasında* ilk defa, birey ile toplum arasında ortaya çıkan karşıtlığı ortadan kaldırmanın ve doğa ile özgürlük arasındaki çatışmayı, (doğal durumun var ettiği sınırsız özgürlüğü yasalarla sınırlandırarak) bir birliği kavuşturmanın gerçek imkanı ortaya çıkar. Devlet ve kültürler arasında yaşanan kargaşa ve savaşlar aslında doğanın amacına erişmesi için bir araçtır ve bunlar devletler arasında yeni ilişkiler kurmaya, eski yapıların yerine yenilerini yerleştirmeye yardımcı olurlar. Ne savaşlar rastlantı sonucudur ne de savaş sonrasında ortaya çıkan yeni yapılar. Devletler arasında süregelen savaşları sona erdirmek için de, hukuk kurallarına göre teşekkül eden, bütün devletlerin barışçı bir birliği tesis edilmelidir. Bu şekilde sürekli barış üstün bir kültür veya ahlaklılığın gerçekleşmesi için temel koşul olur^{***}.

Kant'a göre, insanın gerçek bir kültürleşme ve ahlaklaşmasından söz edebilmek için şu soruyu cevap vermek gerekir: "İnsan doğuştan ahlaki olarak iyi, yoksa kötü müdür?" (ÜP, A 128).

d) Temel İnsani Yapılar: Kant, "insanı belirleyen öğeleri" oluşturan üç "temel yapı"dan söz eder: "Canlı bir varlık olarak insanın *hayvani* yapısı"; "canlı ve aynı zamanda akıllı bir varlık olarak insanın *insaniliği*"; akıl ve aynı zamanda sorumluluk taşıyan bir varlık olarak insanın *kişiliği*" (RGV, B 15). Birinci, yani *hayvani* yapı insanın kendini korumasını, üremesini ve toplumsallaşma dürtüsünü içeriyor. Bu yapı esasta fiziksel ve yalın mekanik bir ben-sevgisi anlamına gelir; akli içermediğinden kötülük kavramı bu güdülerde yer bulamaz, ama "bunlara kötülüğün tohumları ekilebilir" (RGV, B 16). Bu anlamda güdüler toplumdaki yalın çatışmanın nedenidirler ve bu halleriyle de insanın tüm yapılarını bir bütünlük içerisinde geliştirmeyi hedefleyen doğanın amaçsallığına karşı dururlar.

^{***} Krş. L. Çilingir (1999), 72 d.

İkinci yapı, yani *insanlık* yapısı gerçi genel olarak fiziki, ama aynı şekilde ona karşılık gelen (akılın gerekli olduğu) ben-sevgisi olarak gösterilebilir; yani bu yalnızca diğerleriyle karşılaştırıldığında mutlu veya mutsuz olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle, “başkalarının düşüncesinde kendini değerli kılma” (RGV, B 17) eğilimi belirir. Gerçi bu “iyiye yönelik esaslı yapıdır”, ama kolayca toplumda fenalığın nedeni de olabilir. Böylece kötülük ilkin insanlar bir araya geldiğinde ortaya çıkar. Bu tür bir kötülük de *kültürün* fenahlığıdır. Kıskançlık, rekabet, hırs, nankörlük ve başkalarına zarar verme bu yapıdan kaynaklanan fenalıklardır. Yine bunlar, kötülük henüz bu yapıda belirlenmediğinden “kötülüğün görünüşleri” olarak gösterilebilirler. Çünkü kötülük daima ahlaki bir şeydir.

Üçüncü yapı veya *kişilik* yapısı, “isteğin (Willkür) kendi başına yeter güdüsü olarak” ahlak yasasına karşı “saygının hissedilebilirliğidir” (RGV, 18). İnsan Kant’a göre ilk iki yapıda yalnızca “insan” olarak kendini gösterir, “kişi” olarak değil. İlkin üçüncü yapıda “kişilik” kendine yer bulur, bu yüzden o “insandaki iyiliğin nüvesi”dir. Bu doğal yapılar “yalnızca (olumsuz olarak) iyi değil (ahlak yasasına karşı gelmezler), aynı zamanda iyiye yönelik yapılardır (ahlak yasasına uymaya teşvik ederler)” (RGV, B 19). Bu nedenle, diyor Kant, eğilimlerle bağlantısı içinde “onları yok etmek istemek yalnızca gereksiz değil, aynı zamanda zararlı ve ayıptır” (RGV, B 69). Doğal yapılar, eğer böyle bir varlığın imkanına aitseler “asli”, eğer varlık onlarsız da kendiliğinden mümkün olabiliyorsa “rastlantısal” olurlar.^{§§§} Bu ayrımla birlikte Kant, sorunu “rastlantısal” bir yapı olarak göreyerek insan doğasındaki kötülüğü çözmek istiyor.

^{§§§} Kant, *Eğitim Üzerine (ÜP)* adlı eserine paralel olarak (112 d.) *Antropoloji*'sinde doğal yapılarla “kompleks” birliktelik içeren üç yapı daha belirler: 1) teknik yapı (kültür – beceri), 2) “pragmatik yapı (sivilleşme – zekilik) ve 3) “ahlaki yapı (ahlaklaşma – bilgelik) (krş. ApH, B 314 d.). İnsan bu belirlenime uygun olarak “disiplinleşme” ve “kültürleşme”, aynı zamanda “sivilleşme” ve de “ahlaklaşma” zorundadır.

e) Erdemlilik ve Ahlakileşme: İnsanın doğal yapıları (yetenekleri) temelde iyiliğin “dölyatağını” kendilerinde barındırurlar, ama buna rağmen bu yapılar toplum tarafından kötülüğe yönlendirilebilirler (krş. ÜP, A 19). Kant ilkin insan doğasında “iyiye yönelik esaslı bir yapı”nın (RGV, B 15) olduğu varsayımından hareket ediyor. Ama aynı zamanda insan doğasında “kötülüğe yönelik bir meyil” de bulunmaktadır. Gerçekte “insanda bu tarz bozucu bir meyil kök salmış olmalı”, her ne kadar bu “daima kişinin kendi sorumluluğunun ürünü olsa da” (RGV, B 27). İnsanda iyi ve kötü ilkelerin varlığı, onlar arasındaki savaşı kaçınılmaz kılıyor. Ancak eğilimler, doğanın bir ürünü olarak, kendiliğinden iyidirler. Onlar ancak ahlak yasasına karşı olurlarsa, yani maksimlerin ahlaki düzenini tersine çevirilerse bir kenara atılmalılar. Eğilimlerin bu karşı çıkışı insan doğasındaki çatışmayı en üst seviyeye taşır. Söz konusu çatışmanın sona ermesi için iyi ilkesinin kötü ilkesine galip gelmesinden başka yol yoktur.

İyilik ilkesinin önderliğinde kötülüğe karşı yürütülen savaşın hedefi. “sonuncusunun egemenliğinden kurtuluştur” (RGV, B 127). İyinin kötüyle bu savaşını sürdürebilmek için ahlaki bir karaktere muhtacız. Bu da ancak bizim niyetlerimizin bütününde kendini gösterecek olan bir *devrimle* kazanılabilir. Söz konusu karakter doğal niteliklerin bir ürünü değildir, tersine kendini belli pratik ilkelere göre geliştiren öznenin istencinin bir özelliğidir (krş. ApH, B 264). Bundan ötürü güdü olarak ahlak yasasını maksimimiz kılmak bizim için bir ödevdir. Ancak bu şekilde kötülüğün asıl nedeni olan güdülerin ters düz edilmesine bir son verebilir ve gerçek ahlaki düzeni yeniden inşa edebiliriz.

Ahlaki olarak iyi bir insan, yalnızca iyiliğin özünü geliştiren kişi değil, daha ziyade kötü meyle karşı savaşan kimsedir. Bu yüzden Kant “erdem” kavramına dikkat çekerek, onun hem Grekçe’de hem de Latince’de “mücadeleci, savaşçı” bir anlam taşıdığını ifade eder. Dolayısıyla insan iradesi ödevi yerine getirmek için güçlü bir hale getirilmelidir. Ancak insanın doğası ve eylemin realitesi gereği, ödevi uymayı zorlaştıran eğilimler hesaba katılmaksızın bu gerçekleşemez, yani insanda erdemli bir

niyeti ancak duyusallık ile akıl birlikte oluşturabilir. İnsanın, duyusallığın baskılarını hissetmediği, ahlaki duyarsızlık (apathi) diye adlandırabileceğimiz bir duruma erişmesi, bir başka deyişle, ödeve karşı olmayan eylemleri alışkanlık derecesinde edinebilmesi için uzun ve yorucu bir yol alması gerekir. Vartlan bu noktayı Kant şöyle ifade eder:

“İstiyorum, çünkü bunu ödev buyuruyor” (ApH, BA 35).

Bu şekilde “saf pratik aklın bu yetisine ilişkin bilinç (erdem), eylem aracılığıyla kişinin eğilimlerine egemen olacak bilinci” (KpV, A 213) meydana çıkarabilir. İradenin güçlülüğü olarak *erdem*, insanın ahlaki yaşamda erişebileceği en üstün aşamadır.

Kısaca, insanın doğa ve akıl tarafından belirlenmiş yapısı açısından bakıldığında Kant'ın ilkeleri şöyle anlaşılabilir: İnsan *disipline olma* zorundadır, yoksa ondaki hayvani yön insan olma imkanını tehlikeye atar. O *kültürleşme* zorundadır, yoksa eğitim ve öğretim yoluyla herhangi bir amacına erişemez (ama bu aşamada henüz araç oluşturma söz konusu değil). O *sivilleşme* zorundadır, yoksa toplumsal yapıya uyum sağlayacak zeka seviyesine erişemez. Nihayet o *ahlakleşme* zorundadır, yoksa “herkes tarafından zorunlu olarak onanan” bir irade veya niyete sahip olamaz, yani “herkes için aynı zamanda amaç olabilen” (ÜP, A 22 d.) amaçlar oluşturamaz.

KAYNAKÇA

Kant'ın eserleri, *Kants handschriftlicher Nachlass* XV hariç, Wilhelm Weischedel tarafından 1983 yılında yapılan (ilk baskı 1964) on bantlık özel baskısına göre alıntılanmıştır. Kant'ın yazıları orijinal baskı, başlık ve sayfa numaralarıyla birlikte metin içerisinde kısaltılarak verilmiştir. Örneğin, *Saf Aklın Eleştirisi* (KrV, B 350) şeklinde kısaltılmıştır.

Çilingir, L. : Das Problem einer natürlichen Dialektik der praktischen Vernunft, Diss., Frankfurt am Main 1999.

Funke, G.: Von der Aktualität Kants, Bonn 1979.

Kant, I.: *KrV*: Kritik der reinen Vernunft (*Saf Aklın Eleştirisi*), A: 1781/B: 1787.

" *IGA*: Die Idea zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht (*Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Tasarımı*), 1784.

" *GMS*: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (*Ahlak Metafizığının Temellendirilmesi*) 1785.

" *KpV*: Kritik der praktischen Vernunft (*Pratik Aklın Eleştirisi* [ikinci eleştiri]), 1788.

" *KU*: Kritik der Urteilskraft (*Yargı Gücünün Eleştirisi* [üçüncü eleştiri]), 1790.

" *RGV*: Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft (*Saf Aklın Sınırları Dahilinde Din*), 1793.

“ *ApH*: Anthropologie in pragmatischer Hinsicht (Pragmatik Bakımdan Antroloji) , 1798

“ *Logik*: Vorlesungen über Logik (Mantık Dersleri), Hrsg. V. G. I. Jäsche, 1800.

“ *ÜP*: Über Pädagogik (Eğitim Üzerine), Hrsg. F. T. Rink, 1803.

Ritzel, W.: „Wie ist Pädagogik als Wissenschaft möglich?“, in: Kant und die Pädagogik (Hrsg. J.-E. Pleines), Würzburg 1985.

Tremel, A.K.: „Anthropologie und Ethik“, in: Kant und die Pädagogik (Hrsg. J.-E. Pleines), Würzburg 1985.

Yazıcı, S.: “Kant’ın Eğitim Felsefesi: Fiziksel Eğitim, Karakter ve Erdemler”, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, 2003, s. 159